

Potem je pričela pomalem zlivati vodo nase, in živa voda je tekla po živem telesu.

A nekje v kotu se krčevito smeje kopališki škrat, sivi pajčevinasti škrat, ki mu je vseč pljuskanje vode po golem telesu in zapeljiva nagota.

Ona ga zaklinja z vsemi nebeškimi in zemeljskimi močmi. Sivi škrat se ne boji, smeje se.

Zaklinja ga z Jevgenijevim imenom. Škrat se smeje še bolj. Zaklinja ga v lastnem imenu in škrat izgine.

Šanja pa moli zopet:

— O, Bog, Bog, izlij zvrhano čašo miru, sreče, veselja na glavo mojega gospoda, najplemenitejšega izmed tvojih služabnikov — in vzemi meni ter daj njemu vso, vso mojo srečo, o Bog, moj Bog!

— Pomnoži moje trpljenje in ustvari iz moje muke, o, Bog, tolažilo in veselje za mojega gospoda.

— O, Bog, pošlji me mojemu gospodu, da mu plešem in pojem kakor sužnja. Naj bodo moj smeh, moji vzdihljaji in moje solze tolažba za mojega gospoda.

Iz ruščine prevel N. Preobraženski j.

SOCIALNI MOTIV V ŽUPANČIČEVEM PESNIŠKEM DELU

KARLO KOCJANČIČ

Socialno vprašanje ima v slovenski literaturi nekako polstoletno tradicijo. — Stritar, prvi svetovnjaški ideolog v našem slovstvu, je obenem prvi, ki je ujel v to ali ono svojo pesnitev in esejistično delo nekaj temeljnih zvokov ogromne družbene simfonije, ki je začenjala ob njegovem času z uvodnimi takti razgibavati vse človeške plasti in naznanjati prihod nove dobe. V njegovem delu je preprežena z romantično noto (takratne) sodobnosti in s sentimentalizmom in humanizmom njegove osebne note; je bolj priučena nego doživljena, bolj teoretska nego v nujni zvezi z realnim položajem v domovini. Kersnik, pisatelj jare gospode in propadajoče starejše meščanske družbe med našimi štirimi plotovi, je našel nekaj sijajnih momentov pri opisovanju nasprotnega pola k tej družbi, pri podajanju marsikakšnega prizora iz življenja našega kmeta. Nekatere njegove novelete iz tega življenja bodo ohranile trajen vonj resničnosti, tako življenske kakor umetniške.

Tavčarjevi «4000» so, ne glede na njih umetniško vrednost in tendenco, vendarle najizrazitejša socialna satira naše starejše književnosti.

Anton Aškerc je s svojim res modernim pogledom na tendence sveta ter naše domačnosti in s svojo prirojeno borbenostjo Stritarjevo idejno seme razširil v plameneč manifest. Škoda, da je bil v svojih najbolj značilnih socialnih pesnitvah prej politik nego umetnik.

Toda šele slovenski neoromantiki je bilo pridržano, da obogati našo književnost v tem pogledu za neminljive ustvaritve. Predvsem Cankarju s celotnim njegovim delom, pa tudi Župančiču poleg vsega ostalega dela v vezani besedi.

Zanimivo je to, da je imel Župančič tukaj mogoče večji vpliv na naše književnike nego Cankar. To je čudno slišati, vendar pa ni dobila naša socialna proza po Cankarju do danes še nobenega naslednika, medtem ko jih naša socialna pesem nekaj ima, ki skušajo z večjim ali manjšim uspehom nadaljevati tam, kjer je Župančič dovršil.

Ne vem, če je že kdo opazil, da je prejela socialna lirika pri nas (kakor sicer pri drugih narodih tudi) žig dovršenosti baš v dobi in po umetnostni struji, ki sta bili po programu socialnemu motivu kar se da odtujeni. V življenju je prevladovalo takrat načelo skrajnega individualizma, v umetnosti «l'art pour l'art», ki so ga razlagali kot načelo skrajne breztendenčnosti pri umetniškem ustvarjanju. To kaže, da je življenje močnejše nego program, tendenčnost prakse (v opreki s teoretskim geslom) del življenja, ustvarjajoči instinkt, ko zagrabi snov, pametnejši od razglabljaljivega razuma, ki snov izbira.

Pri Župančiču pa se je pojavil v socialnem zmislu ustvarjajoči instinkt že tedaj, ko mu je osebno življenje pomenilo več nego življenje vsega sveta.

V zbirko «Čez plan» je sprejel pesem, ki jasno očituje proces tega pojavljanja. Pesnik se predaja elementarnemu doživljanju svojih individualnih sanj, pozablja na vse, kar ni v nujni zvezi s tem elementarnim doživetjem:

In tedaj —
tam od reke nevesela
v noč
se dviguje pesem dela:
na pilote padajoč
oven tolče trdi takt,
monotono — vdar na vdar. —

Glej, in zemlje vzdihovanje
je prevpilo moje sanje,
mračno je puhtelo v raj...

V neki drugi dobi njegovega ustvarjanja se mu je isti motiv razširil v ponosno in mirno ugotavljajočo besedo iz pesmi moža v «Dumi»:

Rad nastaljam uho na drog brzojavni:
v službi stoji nepremičen kurir, in poje in poje,
z motnim mrmranjem vesti spremljajoč, ki oddaja jih dalji —
pesnika srce pripeva tako idejam, hitečim
z dobe elektriko preko njegove glave.

Tako se je pri njem prvotno prisluškovanje golemu ritmu modernega dela sprelevilo v soustvarjajoče sprejemanje vesoljnega ritma naše dobe, kakor ga pozna naša poveljna lirika. Župančič ji je bil v tem oziru neposredni spočetnik in ji je dal eno izmed temeljnih tendenc.

Skupen ž njo pa mu je tudi način, kako gleda na najočitnejši moment današnjega družbenega nehanja — na moment dela. Naša najmlajša lirika sprejema problem dela skoraj unisono samo kot problem nečesa mučnega, tragičnega in ponižujočega. Mislim na fizično delo. Njegova pesem, ki mu je v mladostnih letih s svojim presunljivim taktom razdirala vsako vasezagledano razpoloženje, je dobila na višku pesnikovega razvoja nekaj močnejše še ostrejših podzvočij, tako v pretresljivi «Žebljarski», kjer dostavlja nepretrganemu in trudnemu ritmu žebjarjevega dela sledečo pointo:

Pa ondan sem pred zrcalom postal:
o, kakor da sem po sebi kovál!
O, kakor da delam ves božji dan greh
od štirih do ene, do osmih od treh!

In v «Kovaški», potem ko je naštel z whitmansko širokostjo delavce vsakovrstnih poklicev, pozove vse nenaštete z

vsi, ki poznate otiske zapestnic — spon...

V «Dumi», v tej velikanski izpovedi vsega njegovega socialnega naziranja, najdete celo vrsto dokazov za to averzijo do dela, kakor ga narekuje ustroj sedanje družbe. Spomnite se na primero delavca, katerega roke strežejo ves dan stroju in ki mu čelo zablisne šele zvečer ob viziji prihodnosti, kakor mu jo pričara govornikova beseda; na rudarja, ki se mu v temi podzemeljskega rova mračijo spomini na svetle poljane njegovega doma; na sina, ki ga objokuje vdovice jok ob strašnem petju velikega zvona in ki izvabi pesniku malo da ne bogokletno besedo sočutja in upornosti.

Zato razumemo, zakaj je njegova pesem včasih vsa prepojena kakor s sovraštvom in se ustavlja tako rada ob prizorih, ki vsebujejo več nego platoničen protest proti današnjemu redu:

Za vsakim oglom bled in suh,
oči kot oglje, potika se duh;
vse več in več rodi jih mrak,
čuj žvižge, topôt ob trdi tlak!
Kdor vrata imaš, obrni ključ,
zapri klavir, upihni luč —
Bog čuvaj hiše vaše ...

(«Glad».)

In «Na Jurjevo osemnajstega», ob prizoru, ki spominja na procesijo za rdečim tujcem v Cankarjevi knjigi «Za križem»:

In vedel jih je v blesk ponosnih cest,
da so košato gledali obilje,
da so ločili silo in nasilje
in stisnili sto let trpljenja v pest.

...
plenk! — kot za šalo v šipe zažvenklja ...

Še noben pesnik pred njim ni na naših tleh tako nazorno in pogumno objel vseh treh karakterističnih kontrastov poindustrializiranega družbenega življenja: usužnjujoče delo ob gospodujoči lenobi, bedo ob razvratu, upornost zatlačenega koprnenja ob krvavem strahu samozvane brezbriznosti. Podrobnejša analiza njegovih del bi dokazala, koliko sledov so pustili specifični toki tega socialnega reda tudi v pesnitvah, ki na videz nimajo izrazitega socialnega obeležja, n. pr. v «Viziji», «Telesih naših» in drugih.

*

Videti je tudi na prvi pogled, da sta se v njegovem delu socialni motiv in nacionalni motiv spajala v enoto z istimi izhodišči. Večina njegovih socialnih pesnitev se dotika specifičnih vprašanj našega naroda ali obdeluje snovi iz našega ambienta; tam, kjer obravnava bôli slovenskega ljudstva, poudarja čisto kot glavno bol sužnjevanje tujemu kapitalu in prekletstvo, da mora prenašati na lastni koži najslabše posledice ubijajoče socialne uredbe.

Ko je v «Dumi» premeril vso zemeljsko kroglo in je gledal ljudstva v silovitem razmahu njihovega ustvarjanja, v njihovem trpljenju, toda obenem v neprestanem razvoju, je omahnil pred grozno mislijo, kaj bo ž njegovim ljudstvom, ki odhaja v svojem siromaštvu v širni svet za kruhom in se izgublja samemu sebi, svojemu lastnemu razvoju in delu za vsečloveško prihodnost. V tej mali domovini, ki je vendar široka kakor ves širni svet, je

nekaj tako tragičnega, in v njegovem izrazu, s katerim je to njeno tragiko objel, nekaj tako silnega, da ga je premeril v tem pri nas samo še Cankar. «Duma» pa je pesnitev, ki je ni zaključil z vero in odgovorom, temveč z vprašanjem. Šele v pesmih, ki so nastale po «Samogovorih», se je izkristaliziralo v njem spoznanje našega vstajenja. In spet je značilno, da mu je nacionalno vstajenje istovetno s socialnim odrešenjem (kakor n. pr. pri Bezruču), da sta prav njegovi zadnji dve socialni pesnitvi, «Na Jurjevo osemnajstega» in «Kovaška» v «Zarjah Vidovih», odgovor, odgovor trdnega spoznanja in optimizma na obup, s katerim se je vpraševal o usodi svojega rodu v zaključnih strofah «Dume». Župančičeva socialna lirika kvantitativno ne dosega ostale njegove lirike, toda če jo prekaša kvalitativno in ji je kvalitativno malo primere tudi pri drugih narodih, ni to v najmanjši meri iz tega vzroka, ker je vzrasla iz življenja vsega naroda, iz sinteze njegovega trpljenja in pričakovanja.

KNJIŽEVNA POROČILA

Država. Dr. Leonid Pitamic, profesor državnega prava na univerzi v Ljubljani. 1927. Založila družba sv. Mohorja. Izdano kot prva knjiga znanstvene knjižnice. II + 480 str.

Pitamic sam omenja v uvodu, da so se z državo kot posebno vrsto človeških družb ukvarjali največji misleci vseh časov, in ugotavlja, da navzlic temu iz vseh teh razglabljanj ni dozorelo do danes enotno pojmovanje države. Razlog za to so na eni strani spremembe države same, na drugi strani pa sestavljeni pojem države in analitična smer moderne znanosti. To so objektivni razlogi, ki leže v predmetu. So pa po mojem mnenju tudi subjektivni razlogi v pisateljih, ki so večkrat iskali in našli v državi to, kar je odgovarjalo njih političnemu prepričanju in svetovnemu nazoru.

Da pa se je moderno državoslovje navzlic tako akcentuirano politiziranemu mišljenju našega časa znalo izogniti vsem tako zvanim metajuridičnim vidikom in gleda na državo samo z imanentnih vidikov, je dokaz ravno Pitamicova knjiga.

Ta knjiga je zrel plod stupendnega znanja in obvladanja vseh državoslovnih problemov, predvsem pa rezultat samostojnega razmišljanja in pretehtavanja vsakega vprašanja, in sicer izolirano in v celotnem sistemu. Zato ni tistih nelogičnosti, ki so skoro zveste spremljevalke takih del, zlasti pri zaključkih, in se izražajo v vseh mogočih izjemah: tako je zapisal Kelsen v svojih «glavnih problemih», kjer je hotel biti samo čist jurist, pa je vendar videl, da razglša uprava zakone parlamenta — in zakonodajno delo po takratnem njegovem dokazovanju ni spadalo v pravni pojem države, ampak v socijološki družbe — na str. 429. to-le: «In den beiden Verhältnissen, in denen die Publikation einerseits zum Publikationsgesetze, andererseits zu dem durch sie selbst erst zu perfektionierenden Gesetze steht, spiegelt sich die Doppelnatur dieses juristisch überaus schwierig zu erfassenden Aktes.» Takih samonegacij